

Kimlik İnşasında Tarihsel Travmalar

Eylül Renin TUTU¹

<https://orcid.org/0000-0003-1451-8284>

¹Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara Üniversitesi,

*Sorumlu yazar: tutu.renineylul@gmail.com

Özet

Bugün kimlik, dünyamızda oldukça ilgi çeken ve önem taşıyan bir kavram haline gelmiştir. Bireyin kendisini içsel olarak nasıl tanımladığının yanında dışsal alanda da hangi gruplarda ve nasıl bir toplumsal çevrede yaşadığı ve yaşayacağı bir göstergesi haline gelmiştir. Bu yolla da bireyler, kimlikleri aracılığıyla toplumsal çevrelere uyum sağlamaya başlamışlardır. Kimlik, sosyal psikolojiden sosyolojiye, sosyal antropolojiden uluslararası ilişkilere birden çok sosyal bilim alanında araştırma konusu olmakta, bu alanların konuya ilişkin temel araştırmaları birey, grup ya da daha büyük çapta ulusların sahip olduğu özellikler ve onları ötekilerden ayırmanın ne olduğu konusu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu noktada sınıflandırma, karşılaştırma, ben ve öteki kavramlarının inşası ve tarihsel travmalar büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, İnşa, Öteki, Birey, Travma.

Identity Construction

Abstract

Today, identity has become a concept of great interest and importance in our world. It has become an indicator of how an individual defines himself/herself internally as well as externally, in which groups and in what kind of social environment he/she lives and will live. In this way, individuals have started to adapt to their social environment through their identities. Identity is the subject of research in many social sciences ranging from social psychology to sociology, social anthropology to international relations, and the main research in these fields focuses on the characteristics of individuals, groups or larger nations and what distinguishes them from others. At this point, classification, comparison, the construction of the concepts of self and other, and historical traumas are of great importance.

Keywords: Identity, Construction, Other, Individual, Trauma.

Giriş

Son yıllarda büyük önem taşıyan bir kavram haline gelen kimlik, bireylerden devletlere kadar çeşitli nitelik ve büyüklükteki aktörlerin kendilerini tanımlarken en çok başvurdukları kavram haline gelmeye başlamıştır. Dünya üzerindeki her bireyin, her grubun, her topluluğun kendisine ait bir kimlik tanımlaması mevcuttur. Bireyin nasıl bir hayat süreceğini, grubun kimleri içine alıp kimleri dışlayacağını, topluluğun kimlerle ve neden savaşıacağını ya da ittifak kurma yoluna gideceğini kimliği belirlemektedir.

Çeşitli sınıflandırmalara tabi olan bu kavram etnik kimlik, sosyal kimlik, milli kimlik ve daha pek çok şekilde karşımıza çıkabilmektedir. Sosyal bilimler alanındaki birçok kavram gibi bu kavramlar üzerinde de genel kabul gören tanımlar mevcut değildir.

Etnik kimliğin kökeni bazen verili kabul edilir ve doğuştan elde edildiğine inanılır. Bazen eski düşmanlıklara geri götürülürken, kimi düşünürler bu kimliklerin sosyal olarak inşa edildiği görüşündedirler. Çoğunlukla geçmişe yönelik tarihsel iddialar yoluyla pekiştirilmeye çalışılan etnik kimlik, genellikle mitler, semboller ve hikâyeler ile bezenmiştir. Kimliğin bir başka tanımı olan milli kimlik, etnisite, dil, kimi zaman din ile tanımlanabilmektedir. Milli kimlikte kendi milletinden görülen kanıksanıp gruba kabul edilirken, başka milli kimliğe sahip olduğu düşünülenler dışlanmaktadır. Gruplar belirli evrelerden geçerek bir millet oluşturmakta ve bu süreç zarfında bütünleştirici her türlü öğeden faydalanma yolunu seçmektedir.

Kimliğin bir başka önemli biçimini sosyal kimlik oluşturmaktadır. Gruplara ayrılma, dâhil olma, ayrışma, kendi grubunu üstün görme eğilimine sahip bireyler, kendilerini grubun ayrılmaz bir parçası olarak görmekte ve bu kimlik duygusu sosyal kimlik duygusuna yol açmaktadır. Tajfel ve Turner ile literatüre giren sosyal kimlik kavramına göre bireyler kimlik tanımlamalarını üyesi olduğu sosyal grubu göz önüne alarak yapmakta, kendisini o gruba göre sınıflandırmakta, kendisini ve grubunu sosyal alandaki diğer gruplarla karşılaştırmakta, bu yolla öteki kavramını inşa etmekte ve çoğunlukla kendi grubunu üstün görmektedir. Bu görüşe göre bireyin benlik algısı grup üyeliğine yönelik olarak belirlenmektedir (Tajfel and Turner, 1979).

1. Kimlik

Uzun bir tarihi geçmişe sahip olan kimlik terimi, 20. Yüzyılın getirdiği gelişmelerle birlikte oldukça sık bir biçimde kullanılmaya ve tartışmalara konu olmaya başlamıştır (Aşkın, 2007: 214).

İnsanın çok uzun zamandır sahip olduğu bir kimlik arayışı süreci vardır. Cevdet Özdemir kimlik sorununun geçirdiği süreci şu şekilde özetlemektedir:

„İnsanın kimlik sorusunun başlangıcı doğa içindeki konumunu sorgulamasıyla başladı. Güneş ya da ay gibi varlıkları üstün güçler gibi görerek onlara tanrısalsal bir anlam yükledi ve kendisini itaate inandırdı. Bu inancı sağlayan şey çoğunlukla sonsuz mutluluk vaadi oldu ve bu doğal güçlere bağlılık zamanla kutsal güçlere ve tanrıya bağlılığa doğru evrildi. İnsan aklının ve bilginin gelişimiyle beraber tanrının tacı yere düştü ve bilimin ilerlemesiyle bu taca bilimadamları sahip çıkmaya başladılar. Sonunda ortaya insan, akıl ve bilimin oluşturduğu evrensel bir üçlü ortaya çıktı ancak insana vaad edilen mutluluk eksik kaldığından tacın tekrar düşmesine engel olunamadı. Bugün yaşadığımız, bu tacı ele geçirmeye çalışan tarafların mücadelesinden oluşuyor Bu tacın bugünkü anlamı bağlılık, sadakat, itaat gibi birden çok anlam taşıyor ve tacın ele geçirilmesi için yürütülen çabalarda söylemler önemli bir yer tutuyor(Özdemir, 2001:109).“

2. Farklı Kimlik Okumaları

2.1. Etnik Kimlik

Tarihin son dönemlerinde etnik kimlik kavramı uluslararası ilişkiler disiplininde adından sıkça söz ettirmeye başlamıştır. Bu durumun hangi nedenlerden kaynaklandığı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Ancak en çok üzerinde durulan olasılık Soğuk Savaşın bitişi ile bu konunun gündeme

Kimlik İnşasında Tarihsel Travmalar

gelmesinin paralel bir nitelik taşıdığıdır. Hobsbawn bu durumun nedeni olarak etnik grupların Soğuk Savaş döneminde siyasal bir anlam taşımadığını öne sürer. Kratochwil ise komünist rejimlerin yıkılmasıyla uluslararası ilişkilerdeki bazı normların değişime uğradığını, bununla birlikte aktörlerin de kimliklerinde ve inançlarında değişimler gözlemlendiğini söyler (Karakoç, 2013: 136).

Etni, etni kimlik, etnik grup gibi terimler genellikle kavim, budun anlamlarında kullanılır. Kelimenin kökeninin Eski Yunancadaki 'ethos' (halk, millet)tan geldiği varsayılmaktadır. Bu kelimenin sıfat olarak kullanılan biçimi 'ethnicos' Latinceye 'ethninus' olarak girmiştir ve bu kelime 14. Yüzyıla kadar ötekiler sözcüğü için kullanılmıştır (Karakoç, 2013: 133). 14. Yüzyıldan 19.yüzyıla kadar geçen sürede kelimeye yüklenen anlam değişmiş, ırksal özellikleri ifade etmek için kullanılmaya başlamıştır. Daha sonra Amerikalı bir sosyolog olan David Riesman etnisite terimini kullanmıştır ve bu alanda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Geertz bir etnik grup için dil, din ve kan bağımlı gerekli görür ve bunlara doğuştan gelen, değiştirilemez özellikler atfeder. Gellner etnik grubu ortak kabul edilen kültürel özelliklere göre tanımlamıştır. Weber etnik grubu inançla özdeşleştirirken, Horowitz etnik grubu hayali bir soya dayanan süper aileler olarak görmektedir (Karakoç, 2013: 134).

Cordell, etniyi bir insan grubuna ortak bir bağlılık duygusu veren, kendilerine has olan ve diğerlerinden ayıran, ortak geçmiş, kültür, dil, din ve bir toprak parçası üzerindeki egemenlik gibi özellikler olarak tanımlar (Cordell, 1999: 4). Anthony Smith'e göre ise ortak soy, tarih ve kültür, bir toprak parçası ile özdeşleştiğinde ve bu toprak parçası üzerinde yaşayan insanlar dayanışma duygusuna sahip olduklarında etnisite ortaya çıkacaktır (Smith,1981:26). Etnik kimlik çok farklı şekillerde tanımlanmıştır ancak bu tanımlamaların içinde çoğunlukla ırk ve kültür alanlarında ortak bir görüş söz konusudur.

Etnisite ve etnik çatışma hakkındaki düşünceler genellikle kötü şöhretli ve özensiz biçimdedir çünkü insanların etnik kimliğinin ne ifade ettiği ve hangi olayların etnik çatışma sayılabileceği üzerinde bir görüş birlikleri mevcut değildir. Etnisitenin nereden geldiğine ilişkin farklı görüşler söz konusudur. Bazıları etnik kimliği yüzlerce hatta binlerce yıl geriye götürür ve etnisitenin primordiyal bir kimlik olduğunu ve neredeyse değiştirilemeyecek bir nitelik taşıdığını öne sürer. Onlara göre bireyler, grup kimliklerini değişilmez yapmak için çok ciddi emek verirler ve dil ve din gibi başlangıçta aileleri tarafından edindikleri kimliklerine bağlı kalırlar. Etnisiteye dair bu görüş, etnik çatışmanın kaynağını eski nefretlerde eski düşmanlıklarda bulur ve bunların kökünü kazımak neredeyse imkânsızdır. Bu alandaki ikinci görüş araçsalcılara aittir. Bu bakış açısına göre insanlar, çıkarlarına uygunsa etnik liderleri izler, etnik liderler de çıkarına uygun görürse etnik bağlılık yaratmaya çabalar. Burada sorunlar bazen ekonomik ya da politik temelli olsa da etnik olarak motive edilecek açıdan yeniden yorumlanabilirler (Kaufman,2010: 92).

Bu konudaki üçüncü görüş sahipleri ilk iki görüşü harmanlamıştır. Onlara göre etnik kimlikler sosyal olarak inşa edilmiştir. Primordiyalistler gibi doğal olarak verili olduklarına inanılmaz. Adetler gibi zamanla edinilen bir şeydir. Bu noktada Anthony Smith'in mit-sembol kompleksi dediği şeyin büyük önemi bulunmaktadır. Bu mit-sembol kompleksi, grubun kabul edilen tarihini ve kimin bir grup üyesi olduğunu, dost ve düşmanların kimler olduğunu yaratır ve grup kimliğine yönelik sembollerini yüceltir. Çoğunlukla gerçek hikâyeyi mitleştirir ve psikolojik olarak grubun üyelerini tanımlamak için kullanılır. Buna örnek olarak Yahudilerin Holocaust'u Vamık Volkan'ın seçilmiş travma kategorisinde gösterebilmek mümkündür. Bu durumlarda hikâyeler ve mitler yeni bir kimlik giyinmek için kullanılan kumaş parçaları haline gelmektedir (Kaufman,2010: 93).

İnsan, birey olarak duygusal ve maddi ihtiyaçları, özellikle kabul görme ihtiyacı dolayısıyla yalnız yaşamaktan büyük ölçüde uzak duran bir varlıktır. İçinde yaşadığı toplumun dilini, dinini, milliyetini, ekonomik, kültürel ve daha pek çok değerini kabullenmeye yönlendirilirken, kimliğini de bu unsurlara göre şekillendirir. Bu unsurların yarattığı benzerlik ve bütünlük, insanların giydirilmiş kimliklerini oluşturur (Aşkın, 2007: 216). Bu giydirilmiş kimliklerin çekirdeğinde insanın akli, ruhu gibi öz kimliği, üzerinde ırk kimliği, onun da üzerinde edindiği kültürel kimliği yer almaktadır. Bu noktada ırk kimliğini göz ardı etmemek gerekir çünkü ırk kimliği ideolojik bir ayırım kriterine dönüşebilmekte ve diğerlerini aşağı görürken kendisini üstün gören bir kimlik anlayışına doğru evrilebilmektedir. Kültürel kimliğin içinde din, hukuk, sanat, siyaset, ekonomi gibi birçok alan sayılabilir (Aşkın,

2007:216). Bu kimliklerin en üstünde ise ulusal kimlik yer alır ve bu kimlik genellikle ırk ve kültür kimliklerinin üzerine inşa edilmiştir.

Günümüzde insanlık giydirilmiş kimlikleriyle güç merkezleri şeklinde taraflarını belirlemiş, kimliklerini korumak ve sürdürmek amacıyla birbirleriyle çatışan ve sayısız derecede çok parçadan oluşan bir insanlık tablosunun ressamı haline gelmişlerdir (Aşkın, 2007).

2.2. Milli Kimlik

Ulus, millet, milliyetçilik gibi kavramları çözümleyebilmek bir tarafa, her birinin tanımlanabilirlik açısından kötü bir şöhreti vardır (Anderson, 1995:17). Bugün herkesin bildiği üzere dünyanın giderek küçüldüğü ve insanların yaşam biçiminin büyük bir dönüşüm geçirdiği bir gerçektir. Zaman ve uzam sıkıştırıldı (Smith, 2002: xvi) ve bu durum insan ilişkilerini büyük ölçüde etkilemektedir. Küreselleşmenin ve teknolojinin getirdiği dönüşümlerin yanı sıra çevre hareketleri, dinsel uyanışlar ve kimliksel yeniden yapılanmalar, son yıllarda yaşanan değişim sürecinin önemli bir yansımasını oluşturmaktadır. Tüm bunlarla birlikte etnik milliyetçilik, dini fundamentalizm ve uzun süredir kendisinden söz edilmeyen grup davranışları tekrar gün yüzüne çıkmaktadır. Bu tekrar doğuşlar bir domino etkisi yaratarak milli irredentizm ve etnik protestoların artmasına sebep olurken, siyasal ve etnik kimlikler, ulus-devlet olgusu ve alışlagelmiş milliyetçilik algılamaları erozyona uğramaktadır. Homojen millet yıkılırken, çok etnili toplumlar doğmakta ve giderek artmaktadır.

Günümüzde artan milliyetçilik çalışmaları ve milliyetçiliğin dirilişi uzun süreli bir tarihsel geçmişin uzantısı olarak görülmelidir. Smith, milliyetçiliği modern dünyanın genel olguları olarak gördüğünü söylerken, milliyetçiliğin anlaşılması için gerekli olan şeyin tarihsel, kültürel ve etnik bağların kalıntılarında ve günümüzde devam eden süreçte yer aldığını söylemektedir. Milliyetçiliğin tarihsel geçmişine önem verirken aynı zamanda milliyetçiliğin popüler bir sese sahip olduğu zamanlarda belirli bir toplumsal grup tarafından benimsenerek varlığını sürdürebileceğini belirtmektedir. Smith'e göre yirminci yüzyıl sonunda ortaya çıkan milliyetçilikler temelde olumsuz ve hatta bölücü bir nitelik taşımaktadır. Etnisite ve dile yapılan vurgunun yanında din de bazı durumlarda büyük bir yer teşkil edebilmektedir. Etnik alanda etnisite ve dilin yaptığı çağrı önemlidir. Smith bu çağrının geleceğe rehberlik edemeyeceğini, bunun sadece etnik temele göre tanımlanan grup için tehdit unsuru olan "öteki" kavramına ya da grubuna yönelik bir protesto niteliği taşıyacağını söylemektedir (Smith, 2002: 3). Burada milliyetçiliğin tanımını kendi milletine ait olmayan herkesi kendi alanından ayrı ve dışında olarak gördüğü üzerinde yükseltmektedir.

Tom Nairn, "*Milliyetçilik modern kalkınma tarihinin patolojisidir; tıpkı bireylerdeki nevroz gibi o da kaçınılmazdır. Köklerini, toplumlar için çocuksuluğunun dengi olan ve dünyanın büyük bir kısmına dayatılan çaresizliğin ikilemelerinde bulur ve tıpkı nevroz gibi o da asli bir muğlaklıkla yürütülür, içinde dementiaya (bunaklık, şizofreni) doğru benzer bir ağırlaşma eğilimi barındırır ve tedavisi büyük ölçüde imkânsızdır.*" demiştir (Anderson, 1995: 19).

Benedict Anderson, ulusu hayal edilmiş bir siyasal topluluk olarak görmektedir. Ulus hem sınırlılığı hem de egemenliği iç içe barındıran, hayal edilmiş bir cemaattir. Ulus egemen olarak hayal edilir. Çünkü bağımsızlık, özgürlük, istenen, hayali kurulan kavramlardır. Ulus sınırlı olarak hayal edilir çünkü hiçbir ulus kendisini insanlığın tümü ile örtüşüyor olarak hayal etmez. En mesihçi milliyetçiler dahi insan ırkının bütün üyelerinin tek bir çatı altında birleşeceği ve kendi uluslarına katılacağı günün rüyasını görmemektedir. Ulus bir topluluk, bir cemaat olarak hayal edilir çünkü her ulusta eşitsizlik, sömürü ilişkileri gibi ne şartlar olursa olsun, yatay ve derin bir yoldaşlık gözüyle görülür. Anderson'a göre son yüzyıllarda milyonlarca insanın birbirlerini öldürmekten çok, bu kadar sınırlı hayaller uğruna hayatlarını vermeyi kabullenmeleri kardeşlik duygusundan kaynaklanmaktadır (Anderson, 1995: 20-24).

Smith, "Milli Kimlik" adını taşıyan çalışmasında özerklik, birlik ve kimliği milliyetçiliği inşa eden üç ana kavram olarak ele almaktadır. Burada kimliği aynılık olarak gören yazar, grup üyelerinin benzer davranışlara ve tutumlara sahip olduğunu söylerken, davranışları ve tutumları açısından benzer

olmayan grupları ise farklı olarak tanımlamaktadır. Milli kimliğe anlam veren şeyin bu benzeme-benzememe durumu olduğunu söylemektedir (Smith, 2004:122).

Etnik toplulukların nasıl etnik milletler haline geldikleri konusunda Smith'in görüşleri önem taşımaktadır. Ona göre süreç ilk olarak kendilerinden daha ileri devletlerin kültürleri altında yaşamış ve otoritelerinin meşruluğu konusunda sorunlar yaşayan bir entelektüel grubunun, kendi topluluğunun sahip olduğu etnik geçmişi araştırması için bir istek duymasıyla başlamaktadır. Kendi tarihi hakkında bilgi almaya ve kendi tarihini, mitlerini, geleneklerini diğer toplumların sahip olduklarıyla karşılaştırma yolunu seçmektedir. Smith bu noktayı tarihsel temellük yani kendine mal etme olarak betimliyor. Bundan sonra tarihçiler, dilbilimciler ve yazarlar o topluluğun geçmişini tutarlı bir tarih yazımı haline getirmek için kategorize etmeye ve şekillendirmeye başlamaktadırlar. Bu yolla paylaşılan mitlerin, sembollerin ve kimliklerin diğer nesillere aktarılabilmesinin yolu açılmaya çalışılmaktadır. Bazı durumlarda bu tarih dini bir biçim ya da eklenti olarak da yoluna devam edebilmektedir. Bu çalışma ve gelişmeler doğrultusunda öncelikle küçük bir entelektüel grubu içinde başlayan ortak geçmiş bilinci, toplumun diğer kesimlerine de yayılarak gerçek olan ya da öyle olduğu varsayılan mitlerin, anıların, dil ve sembollerin ve geleneklerinin hissiyatı ve doğrultusunda yaşamaya başlamaktadır (Smith, 2002:70). Bu araştırma, sınıflandırma, betimleme, aktarma, kabullenme ve aktarmaya devam etme süreci milliyetçi bir amacın kabul edilmesinde büyük önem taşımaktadır. Bu yolla seçilen bir topluluk uygun ve sahici bir geçmişle bezenmektedir. Bu noktada sahici kelimesine önemli bir vurgu yapılmaktadır. Sahicilik konusu etnik kültüre dair unsurların ayırt edici özelliğidir ve bu konuda üzerinde en çok durulanı dildir. Filologlar dilin, etninin kendisine özgü iç deneyimlerini aktaran sahici bir sembolik kod olduğunu ve onu konuşan ve konuşamayan ayrımını göz önüne getirdiğinden aynı dili konuşanlar arasında bir mahremiyet duygusuna neden olduğunu belirtmektedirler.

Dilden sonra milli bir imgeleme ulaşmak için izlenebilecek yollardan biri olarak müzik, resim, heykel, dans ve mimarlık gibi alanlarda milli müzelerin oluşturulması ve ayırt edici özelliklerinin öne çıkarılması gösterilebilir. Bu noktada eğitim ve kitle iletişim araçlarının etkisi de hafife alınamayacak kadar büyüktür. Bunlarla birlikte milliyetçiler belli olaylar ve kişilerin bir gruba ya da bir kültürle özdeşleştirilerek bütünleştirici milli ikonlar (Smith, 2002:72) olarak tanımlanabileceklerini söylemişlerdir. Bu ikonlar Sezar ya da Kral Alfred gibi kişiler olabilmesinin yanında Atina'nın altın çağı gibi bir dönem olarak da gösterilebilir. Bunların ortaya çıkarılışı çoğunlukla diğer milletlerin geçmişleriyle aşık atabilecek düzeyde eşsiz ve güçlü bir etnik geçmişe sahip olunduğunun gösterilmesi isteğiyle aynı zaman denk gelmektedir. Smith' e göre milliyetçi entelektüellerin topluluklarını sürekli olarak bu kültürel değerlerle tanımlamak ve buna uygun bir temel oluşturmak zorunda oluşları, pek çoğunun bu alandaki etnik kültür eksikliğini kapatmak için gösterdikleri bir çabadır (Smith, 2002:73).

Smith, gruptan millete doğru giden millet kurma sürecinin belirli safhalardan geçerek gerçekleştirildiğini savunmakta, bunun sıralamasını da şu şekilde yapmaktadır;

- 1- Topluluğun ortak anıları, mitleri ve sembollerinin geliştirilmesi, işlenmesi ve aktarılması,*
 - 2-Topluluğun tarihsel gelenek ve ritüellerinin geliştirilmesi, seçimi ve aktarılması,*
 - 3-Halkın ortak kültürünün, otantik unsurlarının belirlenmesi, işlenmesi ve aktarılması,*
 - 4- Belirlenen nüfus içindeki otantik değerler, bilgi ve tutumların standartize edilmiş yöntemler ve kurumlar aracılığıyla aşılması,*
 - 5- Tarihi bir kara parçası ya da anavatanın sembol ve mitlerinin sınırlarının belirlenmesi, işlenmesi ve aktarılması,*
 - 6- Sınırları çizilen kara parçası içindeki beceri ve kaynakların seçimi ve idareli kullanımı,*
 - 7- Belirlenen topluluğun tüm üyeleri için geçerli ortak haklar ve ödevlerin tanımlanması.*
- (Smith, 2002:99)".

Smith bu süreçlere yaptığı vurgunun öznel olduğunu ve semboller, mitler, anılar, ritüeller, algılar ve duygular ile ilişkili olduğunu söylemektedir. Nesnel nokta ise bu değerlerin seçilmesi, korunması ve aktararak korunmasını içermektedir. Bir milleti kurumsallaşmak için çabalamaya yönlendiren en önemli unsurların ilk sıralarında kabul görme ve aidiyet duygusuna duyulan özlem yer almaktadır. Sahip olunan sembolleri, kültürel mirasları ve mitleri kabullenerek, bu duygu ve

düşüncelerin gerektirdiklerini yerine getirebilecek bir milli devletin kurulması milli nitelikteki gruplar için ciddi bir önem taşımaktadır.

Etnik toplulukların kökeni genellikle modern öncesi halkların soyunda aranır ve o modern öncesi halkların sembollerini, değerlerini ve mitlerini miras alarak bu günlere gelmişlerdir (Smith,2002:108). Milli bir devlet tarih sahnesine yeni çıkmış olabilir ancak bu devleti, bireysel ve topluluk olarak aktörleri, ortak ve çoğunlukla acı yüklü bir tarihi geçmişi, ortak ataları, ve en önemlisi kendilerine özgü yaşadıkları olayları ile birbirlerine bağlamaktadır. Buradaki bağlılık yalnızca etnik soydan kaynaklanmaz. Etnik seçilmişlik, ahlaki üstünlük, yerleri doldurulamayacak duygu bütünlükleri etnik soyun yanında sahip oldukları şeylerdir. Geçmişte daha çok dinle tanımlanmış olarak karşımıza çıkan bu gruplar, zamanla kendilerini tanımlama konusunda farklı evrelerden geçseler de günümüzde bile hala özellikle seçilmişlik duygusu üzerinden bağlı olunan bir dini temel söz konusu olabilmektedir (Smith, 2002:109).

Dediğimiz gibi milli alandaki yeniden doğuş ya da ilk aşamadaki canlanış öncelikle geçmişten gelen olayları, kişileri ve sembolleri kendilerine özgü anlamlarla betimleme ile başlamıştır. Ancak yapılan bu sınıflandırmalar ve tanımlar belli zamanlarda dönüşüme uğrayabilir. Örneğin Yahudiler için Musa Peygamber Peygamberlerin Efendisi ve Tanrı'nın en büyük hizmetkârı olarak görülürken, Siyonistler için milli bir kahraman, halkın kurtarıcısı ve milli kanun koyucu anlamı taşıyordu. Geçmişe dair tüm tarihi süreçler benzer bir biçimde siyasallaştırılabilmekte ve geçmişe yönelik bir milliyetçilik tarafından dönüşüme uğratılabilmektedir (Smith, 2002: 73). Milletlerin sahip olduğu yerli kültürün siyasallaşması genellikle toplumun arındırılması süreciyle eş zamanlı olarak görülmektedir. Burada arındırmaktan kasıt o toplulukları bütün yabancı kültürel özelliklerin dışlanarak, yeni bir özgün kültür için o toprağa dair özelliklerin arındırılan topluluğa bahşedilmesidir. Bu noktadan sonra konuya bazı aşırılıklar da dâhil olabilmektedir. Benimsenen özgün topluluğun dışındaki azınlık ve yabancı gruplar, önceleri ekonomik rakiplerden farklı görülmezken, artık içlerinde istemedikleri kültürel değerler ve milletin dokusuna zarar veren unsurlar olarak görülmeye başlanmaktadır. Etnik unsurlar ve aidiyet hisleri yaşamın içine girdiğinde, ister istemez dışlama ve hoşgörü eksikliğini de beraberinde getirmektedir. Etnik kapanma ile topluluk kendi olarak betimlediği şeylerin dışındaki unsurları ötekileştirmeye başlamaktadır. Öncelikle özgün kültürel mirası koruma arzusu, sonraları topluluğun kaderine yönelik bir tehdit hatta milli çöküş ve nefret duygularına dönüşebilmektedir. Bu nokta etnik çatışmaların doğuşu için çok önemli bir başlangıç noktasını oluşturmaktadır.

2.3. Sosyal Kimlik

İnsanlar gruplara ayrılma, kurulmuş gruplara dâhil olma, kendi grubunu önceleme ve diğerlerinden üstün görme gibi çeşitli eğilimlere sahiptir. Bu eylemleri sırasında kendi grubunu ön plana almak için kendisini grubun ayrılmaz bir parçası olarak görme ve grubun önemli ve üstün bir niteliğe sahip olduğunu vurgulama ihtiyacı duymaktadır. Bireyin sıkı sıkıya sahip olduğu bu kimlik duygusu bizi sosyal kimlik kavramına yönlendirmektedir.

Sosyal kimlik kuramı Henri Tajfel ve John Turner tarafından literatüre kazandırılmış, 1970li yılların ortalarında geliştirilmiştir ve grup üyeliklerini, süreçlerini ve ilişkilerini inceleyen sosyal psikoloji alanının bir kuramını oluşturmaktadır (Demirtaş, 2003:124). Sosyal psikolojinin üzerinde en çok yoğunlaştığı konu birey ve grup arasındaki ilişkidir. Sosyal psikoloji alanına görüş, inanç, değer, kalıpyargı ve sosyal emareler girmektedir. İnsan başka insanlar, olaylar, değerler olmadan yaşayamaz. Ancak sosyal alanda bütünlük kadar ayrılıktan da söz edilmektedir. Bu ayrılıklar görüş ayrılığından çatışmalara kadar çok farklı düzeylerde ortaya çıkabilmektedir. Şerif ve arkadaşları bu alanda 1950'lerin başlarında çalışmalar yapmış, önyargı ve toplumsal çatışmalar hakkında gruplararası bir yaklaşıma imza atmıştır. Toplumsal çatışmayı sosyal grupların niteliklerinin yansımaları olarak görürken, insanların birey olarak ve grup üyesi olarak hayata geçirdikleri eylemlerin farklılıklarına dikkat çekmiştir. 1970'li yılların başlarında 'Deneysel Sosyal Psikolojide Avrupa Yaklaşımı' diye bir yaklaşım ortaya çıkmış, Henri Tajfel ve John Turner öncülüğündeki bu yaklaşım, bireyle toplum arasındaki ilişkiyi bireye ağırlık veren indirgemecilikten uzak bir biçimde toplumsal boyutuna ağırlık vererek Sosyal Kimlik Yaklaşımına giden yolun başlangıcını gerçekleştirmişlerdir (Demirtaş, 2003:127). Muzaffer Şerif'in izinden giden bu iki kuramcı, grupları anlamak için gruplar arasında ilişkilerin

Kimlik İnşasında Tarihsel Travmalar

anlaşılması gerektiğine vurgu yapmışlardır. Bu kurama göre bir grubun içine giren bir bireyin benlik algısı değişmeye başlamakta ve kişisel kimlik sosyal kimliğe doğru evrilmektedir (Turner, Oakes, Haslam and Mcgarthy, 1992:5). Buna göre birey kimliğini üyesi olduğu sosyal grubun kendisine yüklediği anlam ve bilgiler doğrultusunda şekillendirmektedir.

Sosyal kimlik kuramının sahip olduğu bazı temel varsayımlar söz konusudur. Bunlara değinecek olursak (Demirtaş, 2003:129):

1- Bireyler, kimlik tanımlamalarını, üye oldukları sosyal grubu baz alarak gerçekleştirir ve bu yolla kendilerini sınıflandırma yoluna giderler. Bu *sınıflandırma* zamanla özdeşleşmeye dönüşür ve sonucunda birey *sosyal kimliğine* sahip olur. Sosyal sınıflandırma yapan birey, diğer insanlara birey gözüyle bakmak yerine bir grubun üyesi gözüyle bakmaktadır. Sosyal sınıflandırma sonucu iki veya daha fazla sayıda insan bir grup adı altında görülmeye başlanırsa, o grup diğerlerinden ayrı tutulmaya ve farklı olarak değerlendirilmeye başlanmaktadır.

2- Birey, kendi grubunu ve grubunun sahip olduğu konumu sosyal alanda yer alan diğer gruplarla yaptığı *sosyal karşılaştırma* (iç-dış grup karşılaştırması) sonucunda değerlendirir. Bu değerlendirme sonucunda ten renginden ortak müzik zevkine kadar pek çok alanda bir değer yüklemesi yapılır ve birey bu grubunun konumunu belirlemektedir.

Kimlik bir birey ya da grubun diğer birey ve gruplardan ayrışmasını sağlayan farklı özelliklerin bütünü olarak tanımlanabilmektedir ve kimliğin tanımında “diğer” kelimesi önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü kimlik, diğerinden, ötekenden geçmektedir (Bilgin, 2003: 199). İnsanlar diğer insanlarla kurdukları ilişkilerde iki yönlü bir eğilim içine girmektedirler. Bir taraftan onlara benzemeye, onlardan geride kalmamaya çalışırken, diğer taraftan onlarla aynı olmamaya, farklılık yaratarak onlardan ileride olmaya çalışırlar. Ancak her iki istekte de birey kendisini onlarla karşılaştırmak durumundadır ve bu işte kıyaslama süreci sosyal karşılaştırma olgusu adı altında incelenmektedir (Bilgin, 2007: 110).

3- Olumlu bir sosyal kimliğe sahip olmak ve benlik saygılarını arttırmak için bu sosyal karşılaştırmayı yapan birey, kendi grubunu kayırma ve diğer grubu küçük görme doğrultusunda bir eğilime sahip olmaktadır. Bu durum *iç grup kayırmacılığı* olarak adlandırılmaktadır.

4- Bireyin sahip olduğu sosyal kimliğinin olumlu bir nitelik taşıyıp taşımadığı, dâhil olduğu *grubun* öznel konumu ve *yapısıyla* ilişkilidir. Sözü edilen süreçler genellikle sosyal kimliğin olumlu olmasını sağlar ancak bazı durumlarda sosyal grubun durumu göz ardı edilemeyecek derecede kötü olabilmektedir. Bu olumsuz sosyal kimlik oluşumuna yol açabileceği gibi, bireyi olumlu sosyal kimlik oluşturma çabası içine de sokabilmektedir.

Tajfel sosyal kimliği, bireyin benlik algısının, bir sosyal gruba ya da gruplara üyeliğe dair bilgisi ve bu üyeliğe yüklediği değer ve duygusal anlamdan kaynaklanan parçası olarak tanımlamaktadır (Tajfel, 1982:2). Diğerlerine karşı tutumlarımız kimi zaman kişisel kimlikle belirlenirken, kimi zaman girilen gruba ait yeni bir kimlik doğrultusunda değişebilir. İçine girdiğimiz gruplar kendimizi farklı kimlik tanımlamalarına konu etmemize neden olabilir. Kendimizi tanımladığımız özelliklerin bütünü ise sosyal kimliği oluşturmaktadır. Sosyal kimlik, benliğin, grup üyeliğinden doğan kısmıdır (Tajfel, Billig, Bundy and Flament, 1971). Bazı psikoloji alanları sosyal kimliği ve benlik kimliğini ayrı ayrı ele alırken sosyal kimlik kuramında bu iki alan iç içe geçmiştir. Hatta Turner, bireyin benlik kavramının sosyal sınıf üyeliğine demirlenmiş olduğunu söylemektedir (Turner, 1982: 33). Turner’a göre insanlar kendilerini ve diğerlerini birçok boyutta sınıflandırabilir. Kendini Sınıflandırma Boyutu olarak anılan bu yaklaşıma göre insanlık boyutu, iç-dış grup boyutu, kişisel- benlik kimlik boyutu olmak üzere üç boyuttan bahsedilebilir. Birey kendisini ve diğerlerini gruplara göre sınıflandırdığında grubun bir üyesi haline gelir ve sosyal kimlik kişisel kimliği arka planda bırakır ve birey kişiliksizleşir. Bu durum grup olgusunun temelini oluşturmaktadır (Turner, 1991: 65).

Kendini sınıflandırmanın gittiği yer çoğunlukla kalıp-yargılamadır. Burada kastedilen diğer grubun aşırı genelleme yoluyla belli yargı kalıplarına sokulmasıdır. Kalıp yargı kafamızdaki imajlara işaret etmekte ve diğer insanları içine yerleştirdiğimiz kategorileri ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu kategoriler genellikle yaş, cinsiyet, azınlık grupları ve milliyetlerden oluşmaktadır (Bilgin, 2003: 367). Kalıp yargılara önyargı ve ayrımcılık terimleri de eşlik etmektedir. Önyargı, belli bir grubun üyelerine sırf o grubun üyesi olduklarından dolayı gösterilen olumsuz nitelikteki tutum olarak ele alınırken,

ayrımcılık olumsuz duygu ve kalıp yargının birleştiği yerde birey davranışının aynı koşullarda aynı davranılması gereken iki kişiye karşı yaptığı farklı davranışı tanımlamak için kullanılır. Ayrımcılıkta birey yalnızca bir gruba ait olduğu için kötü muamele görmektedir. Hatta bazı durumlarda ayrımcılık öyle bir duruma gelir ki, uzun süre ayrımcılığa maruz kalan birey ya da gruplarda kendilerine atfedilen özelliklere yönelik bir kabullenme gözlenmeye başlanır. Sosyal psikolojide Pigmalion Mitosu olarak bilinen bu durum kendi kendini gerçekleştiren kehanet ya da Pigmalion etkisi olarak yer almaktadır ve kalıp yargıların kendi gerçekliklerini oluşturduklarının göstergelerini oluşturmaktadır (Bilgin, 2003: 293).

3. Kimlik Çatışmaları

3.1. Ben ve Öteki

İlk doğduğu andan erişkin yaşamına kadar insanların sahip olduğu bireysel kimlik sürekli bir döngü içinde seyretmektedir. Bu sürecin en başında bireyin çekirdek kimliği oluşur ve bu kimlikle birey kendisi, çevresi, gündelik yaşamı ve politika gibi birçok alanda kendisine ait fikirlere sahip olmaya başlar. Bir bireyin psikolojik ve biyolojik açıdan ben ve öteki ayrımını yapabilecek duruma gelmesi, bireysel kimlik oluşumunda önemli bir dönüm noktasını işaret etmektedir (İlhan ve Çevik, 2003: 58). Öteki kavramı karşımıza sosyal kimlik teorisinde yer alan önyargı, kalıp yargı ve ayrımcılıkla birlikte çıkmaktadır. Öteki tanımı bir kişi veya bir gruba bu tanımı yapanların attikleri bir özelliktir ve ayrımcılığa maruz kalma ve dışlanma eylemlerini de beraberinde getirmektedir.

Volkan'a göre çocuklar büyürken, özellikle en parçalanmış ve entegre edemedikleri yanlarını bir araya getirirken, paylaşılan rezervuarlar olarak adlandırdığı kalıcı ve sabit dışsallaştırmaları yetişkinler tarafından kendilerine sağlanır. Bu dışsallaştırmalar çocuktaki biz ve diğerleri kavramını somut bir biçimde başlatır. Çocuk büyüdükçe bu durum çocuğun etniklik, klan, milliyet ve diğer geniş grup etiketleri gibi kavramları anlamasıyla süregiden bir eylem halini alacaktır (Volkan, 2012: 14).

Bireyler çekirdek kimliklerinin gelişimiyle içinde yaşadıkları toplumun grup kimliğini de tanımaya, benimsemeye hatta içselleştirmeye başlamaktadırlar. Kimliği sosyal çevresine uyumlu bir biçimde şekillenen birey, gelecekte öteki olarak görülecek gruplara yönelik önyargılı davranışlarının temelini de burada edinmektedir. Volkan'a göre birey kimlik gelişimi süresince bazı temsilleri kendi kimliğiyle bütünleştirmez. Bu bütünleştirilmeyen temsiller bireyin çekirdek kimliğinin bütünlüğü için bir tehdit arz ettiğinden sabit depolara dışsallaştırılır ve grup kimliğinin bir parçası haline alır. Olumlu görülenler iyi depo, olumsuz çağrışımlara sebep olanlar ise kötü depo olarak adlandırılır. İyi temsiller ve duyguların dışsallaştırıldığı depolar gelecekteki müttefiklere işaret ederken, kötü temsil ve depolar gelecekteki düşmanlara işaret etmektedir. Bu şekilde bireyler kendi gruplarına yönelik olumlu önyargılara sahip olurken, öteki olarak gördükleri grupların aşağı görülmesine yol açacak olan olumsuz önyargılara sahip olacaklardır. Volkan'a göre ikisinin varlığı da bireyin kendi ve grup kimliğini sürdürmesi için gereklidir çünkü düşman ve müttefik ihtiyacı bireysel kimliğin gelişim sürecinin bir ihtiyacıdır (İlhan ve Çevik, 2003: 60). Bir grubu bir arada tutma için ortak bir aidiyet duygusu ve kimlik gerektiğinden, bu gereklilik ortak bir öteki veya ortak bir düşman gerekliliğini de beraberinde getirmektedir. Çünkü grubun bağlılığı, birlikte uyumu ve birliğinde kimliğe bağlılık grupta ya da bireyde bir tehdit algısı yaratıldığında artış göstermektedir. Tehdit bilinçaltındaki savunma mekanizmalarını devreye sokacağından, grubu birleştiren etmenlere de daha sıkı sarılacaklardır.

Literatüre göre kimlik ve tehdidin inşası arasında önemli bir ilişki vardır. Başlangıçta kimlik kendisini ortaya koyarken bir öteki inşa etmektedir. Ortak kimliğe sahip ülkeler de her zaman tehditleri aynı biçimde yorumlamadığından, dış grupların tümünü bir tehdit olarak tanımlamaktadır. Örneğin Walt, Arap kimliği ve Arap Nasyonalizminin Arap devletlerinin İsrail'i bir düşman ve tehdit olarak tanımlamasına yol açtığını söylemektedir (Barnett, 1996: 408). Barnett'e göre ortak bir kimliği paylaşan aktörler, genellikle ortak bir tehdit inşasını da paylaşmakta, bu ortak anlayış da düşman ya da ortak aktör belirlenmesinde etkili olmaktadır (Barnett, 1996: 410).

Ben ve öteki kavramının ilgili olduğu birçok kavram ve anlayış vardır. Bununla ilgili kavramların en başlarında adil dünya inancı ve ötekinin, özellikle de durum ileri boyutlardaysa kurbanın değersizleştirilmesi yer almaktadır. Adil dünya inancı Lerner'in çalışmalarında kendisine yer bulmuş ve

Lerner insanların belirli biçimlerde hareket ederlerse istek duydukları şeyleri elde edebilecekleri ve olumsuzluklardan kurtulma şansları olabileceğine dair bir yanılsamayla dünyanın adil bir yer olduğunu düşünmeye ihtiyaçları olduğunu savunmuştur. Lerner adil dünya inancını bir yanılsama olarak görmektedir çünkü olayların gerçekte adil olup olmadığı değil bu noktadaki inanç yani algı önemlidir. Bireyin sahip olduğu bu algı ortak değerler, tutumlar ve anlayışlar yoluyla inşa edilmektedir (Göregenli, 2012: 65). Adil dünya inancı bilinçli ve bilinç öncesi olmak üzere iki biçimde ortaya çıkabilir. Bunlardan ilki sosyal yargılar, geleneksel kurullarla ilgili olup toplumda masum kurbanlara dair bir sempati duygusu bulunuyorsa, bunu kabullenme ile gerçekleşir. İkinci biçimi ise toplumda kurbanı yönelik kabul edilen olumlu anlayışı ret biçiminde ortaya çıkar, masum kurbanın suçlanması ve başına gelenleri kötü davranışları sonucunda hak ettiği düşüncesiyle birleşerek değersizleştirilmesini içerir (Göregenli, 2012: 66). Kurbanı değersizleştirme ya da acı çektiğini göz ardı etme konusunda insanların izledikleri yol, adil dünya inançlarını korumak ve sürdürmek için giriştikleri bir durumdur.

Ben ve öteki ayrımıyla ilişkilendirebileceğimiz bir diğer anlayış ahlaki dışlamadır. Bu kavramla anlatılmak istenen toplum tarafından damgalanmış insanlara yönelik zalimane davranışların meşrulaştırılması sürecidir. Göregenli'nin aktardığı üzere Bar-Tal bu noktada gayrimeşrulaştırma kavramını öne sürmüştü ve bu kavramı toplumun dışladığı grupların, dışlanan grubun insanlığını kabul etmeyen kişiler tarafından oldukça olumsuz bir biçimde nitelendirilmesi olarak tanımlamıştır (Göregenli, 2012: 67). Ahlaki dışlama karşımıza farklı biçimlerde çıkabilir. Buna ilk olarak insanlıktan çıkarmayı örnek olarak gösterebiliriz. İnsanlıktan çıkarma, bir grubun aşağı ırklar, insan altı ve insanüstü yaratık kategorileri tanımları kullanarak insanlık dışı bir biçimde yaftalamak olarak tanımlanabilir. İkinci yol karakter özelliklerini tanımlamadır. Burada diğer grubun karakteri toplum tarafından kabul edilmesi mümkün olmayan ve oldukça olumsuz olarak nitelendirilen özellikler atfedilerek tanımlanır. Ahlaki dışlamanın üçüncü biçimi toplumun dışına atmadır. Burada birey ya da grup, önem verilen toplumsal kuralları ihmal eden gruplar içinde tanımlanır ve bu yolla bu tanıma uğrayanlar toplumun dışına atılır. Dördüncü yol siyasi etiketlerin kullanılmasıdır. Burada kastedilen, birey ya da grubun daha önceden Nazi ya da komünist gibi o toplumda gayrimeşrulaştırılmış ve yine toplumun kabul etmeyeceği siyasi bir grupta tanımlanmasıdır. Burada temel vurgu toplumun değerlerine tehdit arz edenler üzerine yapılır. Ahlaki dışlamanın bir diğer yolu grup karşılaştırması yoluyla gayrimeşrulaştırma. Her toplumun kendi tarihinde ya da kültüründe kötülüğün diğer adı gibi görülen başka topluluklar vardır. Bu durumda istenmeyen grup o topluluklardan biri olarak nitelendirilmekte ve o şekilde etiketlenmektedir (Göregenli, 2012: 67-68).

Tüm bu biçimlerin içinde insanlıktan çıkarma kendisine önemli bir yer edinmiştir çünkü insanlar diğerlerini insanlıktan çıkmış olarak düşünürlerse, onlara incinebilir, merhamet duyulabilir ya da kendileri gibi duygulara sahip olabilir varlıklar gözyle bakmaları pek mümkün olmayacaktır. Bu şekilde de uygulayabilecekleri düşmanlık ve şiddetin dozu artabilecek, oldukça zarar verici sonuçlar ortaya çıkabilecektir. Dünya farklılık politikaları üzerine kurulmuştur ve her ben karşısında bir sen barındırır. Sistemde her şey ötekileştirilmeye çalışılabilir ve kitle iletişim araçlarının da yardımıyla birey ben üzerinden ötekini inşa eder.

3.2. Tarihsel Travma

Kimlik çatışmalarında geniş grup kimliği ve tarihsel travmalar büyük bir yer tutmaktadır. Tarihi başta olmak üzere sosyolojik, antropolojik ve filozofik bir çok literatürde etnik, ulusal ya da politik geniş grupları ya da kabileleri anlatan birden çok fenomenle karşılaşılabilmektedir. Geniş grup başlığı, grup üyelerinin paylaştığı kimlik belirleyicileri, göçler, devrimler, tarihsel süreç ya da liderlerin kişisel özellikleri gibi pek çok farklı faktöre bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir (Volkan, 2012: 19).

Volkan geniş grup kimliğini çadır metaforuyla anlatmaktadır. Çadır metaforunda bir grupta yer alan kişilerin direk/lider etrafında dans eder gibi birbirleriyle özdeşim kurduklarını ve liderlerini idealize ederek desteklediklerini söylemektedir. Direğin üzerine gerilen çadır bezinin binlerce belki de milyonlarca insanı topladığını, başka bir çadırdaki yaşayan insanlarla bir çatışma olması durumunda insanların hâlâ liderlerini destekleyeceklerini çünkü çadırı sağlam ve korunaklı tutmak istediklerini düşünmektedir. Çadırın kumaşı geniş grubun kimliğini ve sınırlarını sembolize etmektedir. Bu metaforik dev çadırın altında yaşayan insanlar barış zamanı kendilerine, ailelerine ya da sosyal yaşamlarına

Kimlik İnşasında Tarihsel Travmalar

dönecekler, ancak öteki olarak tanımlanan grup tarafından tehdit edilmeye ya da aşağılanmaya maruz kalırlarsa, çadır bezini kendi kimliklerinin oluşturduğu kıyafetin üstüne giyerek dikkatlerini o yöne çevireceklerdir. Artık amaç geniş grup kimliğini sembolize eden çadırı korumak, onarmak ve devamlılığını sağlamak haline gelecektir (Volkan, 2012: 20). Nasıl ki nefes alıp verdiğini fark etmeyen bir insan, sigara dumanıyla kaplı bir odaya girdiğinde ya da hasta olduğunda aldığı nefesi ya da nefes almaktaki zorluğunu fark ederse, geniş grup da kimlikleri ya da varlıkları zarar görmeye başladığında kendini ötekilerden ayrı görüp biz duygusu içine girmeye başlayacaktır (Volkan, 2012: 20). Söylediğimiz gibi aynı hisleri paylaşan milyonlarca insanın altında yaşadığı metaforik çadır, geniş grubun kimliğini ve sınırlarını temsil etmekte ve biz ile onlar arasındaki geniş grubun dışlamak için çalıştığı şeyler için psikolojik sınırı oluşturmaktadır.

Her geniş grup kimliği ve onunla tanımlanan metaforik çadırın kendine ait renkleri ve dizaynları vardır. Sadece o çadır altındaki bireyler için anlam taşıyan bu belirleyiciler müzik, yemek, dil, bayrak gibi somut ve soyut nitelikte pek çok şey olabilmektedir. Bunların yanında farklı şekilde oluşturulmuş üç farklı grup çadırı biçiminden daha bahsedilebilir. İlk olarak diğer grup tarafından kötü imajını dışsallaştırma ve kendilerinde istemedikleri düşünce ve duygularını yansıtma yoluyla, ikincisi Mustafa Kemal Atatürk, Mahatma Gandhi ya da Vladimir Lenin gibi karizmatik liderlerin yaratımı yoluyla ve son olarak yaşanmış ya da mitolojik olan tarihi olaylar ve kahramanlar yoluyla. Burada paylaşılan kimlik belirleyici unsurlar genellikle üstünlükle özdeşleştirilir. Ancak eğer bu unsurlar geçmişte alınan yaralanmalarla alakalı ise grubun kendi yarası her zaman öteki olarak görülenin yarasından daha büyük olacaktır (Volkan, 2012: 21-22).

Volkan'a göre etnik, milli ve dini çadır bezlerine belirleyiciliğini veren iki iplik vardır. Volkan bunları seçilmiş ihtişamlar ve seçilmiş travmalar olarak betimlemektedir (Volkan, 2007b). Seçilmiş ihtişamlar tarihte yaşanan olaylarla, kahramanlıklarla, başarılarla ilgili duyulan mutluluk ve gururun bir ifadesidir. Kimi zaman bu olay ve kahramanlar mitolojik bir hale getirilir. Ritüellerle, eğitimle, kutlamalarla nesilden nesle aktarılır. Bazı durumlar da liderler de seçilmiş ihtişamlara yeniden hayat vermeye çalışırlar. Bunlar yükseltmiş bizlik duygusunu kıskırtmaktadır. Tarihin diğer bir yüzü ise seçilmiş travmalardan oluşmaktadır. Grupların tarihi travmaları çok farklı çeşitlilikte olabilir. Fırtına, deprem, volkanik patlama, nükleer kazalar gibi travmalar olabileceği gibi, düşman bir grubun ulusal, etnik ya da politik amaçlarındaki farklılıklardan kaynaklı ve üzerinde düşünülerek gerçekleştirilmiş eylemler de olabilir (Volkan, 2000: 178). Eğer travmalar doğa yoluyla, ya da insan eliyle ancak kaza yoluyla oluşursa Tanrı'nın isteği, bir kişinin ya da küçük bir grubun hatası olarak görülecektir. Ancak travmanın sebebi savaş, etnik, milliyetçi ya da dini çatışmalar, baskı ve zulüm gibi nedenler olursa öfke belli bir düşman gruba yönelecektir. Özellikle kurban edilen çaresiz kalmış ve kasıtlı olarak işkence ve aşağılanma görmüşse, bu geniş grup kimliği altında yorumlanacak ve seçilmiş travmaya konu olacaktır (Volkan, 2000:179). Diğer grup tarafından zarar gören grup özsaygısını kaybetmeyi seçmeyecektir ancak bu travmayı psikolojik bir biçime getirip kimliğinin güçlenmesi ve devamı için kullanabilecektir.

Tarihsel travmatik olaylar hakkında yoğun bir biçimde çalışmış olan Volkan, nesilden nesile aktarım ve iletişimde tarihsel travmatik olayların seçilmiş travmaya (chosen trauma) dönüşebileceğini, seçilmiş travmanın da grup kimliğinin şekillenmesinde önemli bir unsur olduğunu öne sürmektedir. Toplumsal liderler kimi zaman bu seçilmiş travmaları toplumda bir dönüşüm yaratmak amacıyla bir politika aracı olarak kullanabilmektedir

Volkan, Büyük Grup ifadesini belli duygu paylaşımlarıyla belli hassasiyetleri paylaşan binlerce ya da milyonlarca bireyi anlatmak için kullanmaktadır. Kitlesele büyük grup travması ile kastettiği ise düşman bir grup tarafından bir büyük gruba kasıtlı bir biçimde verilen yaradır. Yaralanan grup, çaresizliğini, küçük düşürülüşünü, verdiği kayıpları ve duyduğu utancı tersine çeviremediğinde ve kendisini ifade edemediğinde öfke duygusunu içselleştirir. Kitlesele travmatik grubun üyeleri bazı psikolojik görevlerin gerçekleştirilmesinde başarısız olduklarında, bilinçli veya bilinçsiz bir biçimde bu görevleri gelecek kuşaklara aktarırlar. Volkan işte bu kuşaklar arasındaki aktarım ve yansımaları seçilmiş travma olarak adlandırır. Seçilmiş travma grubun aşırı yetki verilen bir ideoloji üretmesine sebep olmaktadır. Bu ideoloji politik liderler tarafından çoğunlukla manipüle edilmektedir. Ayrıca bu ideoloji grupta sahip olmak istediği şeye hakkı olduğunu inancını da yaratmaktadır (Volkan, 2007). Grup travmatik olayın paylaşılan efsaneleştirilmiş akli temsiliyetini kimliğine alır. Seçilmiş travma büyük

Kimlik İnşasında Tarihsel Travmalar

grup üyelerini öncelikli olarak görünmez bir örümcek ağı gibi birbirine bağlamaya çalışır (Volkan, 2007).

Geçmişte yaşanan tüm ağır trajediler seçilmiş travmaya dönüşmemektedir. Öldürülen kahramanlara mitolojik anlamlar atfedilmesi, yaşanan travmanın hikayelere, şiirlere ve şarkılara konu olması, liderlerin travma ile ilgilenmesi ve gündeme taşınması, bir grubun geçmişindeki olayı seçilmiş travma haline getirmektedir. Bir olayın seçilmiş travma haline gelmesi için tüm grubun o olaydan aynı derecede etkilenmiş olması gerekmez. Örneğin tüm dünyadaki Yahudiler ve İsraililer bireysel olarak soykırımdan etkilenmemişlerdir. Ancak geniş grup kimliklerini doğrudan ya da dolaylı bir biçimde soykırıma göndermeler yaparak tanımlamayı seçerler (Volkan, 2012: 26).

Kötü durumlarla karşılaşan grupların izleyeceği iki yol vardır. Birincisi yaşadıkları sıkıntıları kabul edip, yas tutup sağlıklı bir süreç geçirmek, ikincisi ise bu durumu yok sayarak yasin sürekli bir hale gelmesine neden olmaktır. Volkan'a göre yası sürekli hale gelen birey, kaybettiklerini hayata döndürmek ve kurtulmak için geçmişle bugün arasında bazı sembolleri, nesnelere ya da canlıları bağlantı nesnesi olarak kullanabilecektir. Bu bağlantı nesnesi sevgiden nefrete, gelenekten giysiye birçok biçim alabilmektedir.

Volkan, seçilmiş travma olarak isimlendirdiği tarihsel travmaların her zaman tamamen gerçeği yansıtmadığına, kimi zaman abartı ve öznel değerlerden kaynaklanarak özellikle şarkı, şiir gibi kültürel unsurlara konu edildiğine ve bu şekilde hafızalarda kendilerine yer bulduklarına değinmektedir. Volkan kitlesel travmanın birey ve toplumlarda dört şekilde tepkiye neden olabileceğini belirtmiştir. Bunlar yeni toplumsal aşırı uğraşlar, var olan kültürel geleneklerde değişim, ortak bağlantı nesnesi görevi görebilecek anıtlar inşa edilmesi ve en can alıcı olanı da travmanın nesilden nesile aktarılmasıdır. Bu travmalar nesilden nesile aktarılırken grup kimliğinin bir parçası haline gelmesinin yanısıra kendi başlarına gelmeyen kuşaklara da önceki nesillerin ağırlığını vermektedir (Volkan and Itzkowitz, 1994: 9). Eğer grubun yaşadığı felaket çok büyük değilse grup bu felaketi onarabilmektedir ancak grubun ya da toplumun belkemiği kırılırsa bu onarılamamakta ve felakete dayalı bellek süreklilik kazanmaktadır (Volkan, 2007c). Seçilmiş travma, grupta tekrar harekete geçirildiğinde ve aşırı yetkilendirilen ideoloji, liderler ve politik propaganda yoluyla ateşlendiğinde, soykırıma varabilecek ölçüde düşman gruba yönelik kitlesel şiddet eylemlerini başlatabilmektedir.

Sonuç

Kendisini bir gruba göre tanımlayan birey, diğer grupları aşağı görmeye ve kendi grubunu üste çıkarmaya çalışmaktadır (Halabi, 2004: 19). Bugün ve tarih boyunca pek çok çatışma ve savaş da tam olarak bu noktadan doğmuştur. Aidiyet duygusuyla yanıp tutuşan birey ve çoğunlukla aşırılık duygusuyla bezenmiş gruplar, aralarındaki farklılıkları ve çıkar çatışmalarını arttırdıkça, kazanan taraf olma amacıyla savaşmayı ve ötekine zarar vermeyi hatta yok etmeyi göze alabilmektedir. Kimlik ben duygusundan çok öteki kavramı üzerinden şekillendiğinden her dönem bir öteki inşa edilmiş ve kimliğe bu açıdan sıkı sıkıya bağlanılmıştır. İçinde bulunduğu grubun düşüncelerini, davranışlarını, önyargılarını ve ayrımcılıklarını bir zırh gibi üzerlerine giyen grup üyeleri, bu noktaları keskinleştirerek devamlılığını sağlamışlardır. Bu keskinleştirme öyle boyutlara varabilmektedir ki, grup durumu, karşıt grubu insanlıktan çıkarmaya kadar götürebilmektedir. Yani öteki ya da düşman olarak görülen grup insan olarak nitelenmemeye başlanmakta ve böylece insan hayatına kasıt olarak görülebilecek ve yapılamayacak girişimler meşru görünerek önü açılmaktadır. Bu durum Volkan'ın öne sürdüğü tarihsel travmalardan savaşlara, efsanelerden kahramanlıklara pek çok biçimde ortaya çıkabilmektedir (Volkan, 2007a). Bu olayların geldiği nokta ise genellikle etnik şiddet olmaktadır. Etnik şiddete yol açan süreçte tarihsel düşmanlıklar, ortak hatıralar, etnik farklılıkların yanı sıra grubu yöneten liderler, onların söylemleri, sorunları güvenleştiren genel tehdit unsuru haline getirmeleri, bu alanda mitlerin, sembollerin, söylemlerin kullanılması da son derece önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Anderson, B., 1995. Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Yayılması ve Kökenleri. Metis Yayıncılık: Ankara.
- Aşkın, M., 2007. Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(2): 213-220.
- Barnett, M.N., 1996. Identity and Alliances in The Middle East. Peter J. Katzenstein (Ed.), The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics içinde. Columbia University Press: New York.
- Bilgin, N., 2003. Sosyal Psikoloj Sözlüğü. Bağlam Yayınları: İstanbul.
- Bilgin, N., 2007. Kimlik İnşası. Aşina Kitaplar: Ankara.
- Cornell, K., 1999. Ethnicity and Democratization in the New Europe. Routledge: New York.
- Demirtaş, H.A., 2003. Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavram ve Varsayımlar. İletişim Araştırmaları, 1 (1): 123-144.
- Göregenli, M., 2012. Ayrımcılığın Meşrulaştırılması. K. Çayır ve M.A. Ceyhan, (Ed.), Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar içinde. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Karakoç, J., 2013. Konstrüktivizmde Dış Politika ve Etnik Kimlikler. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 28(2): 131-160.
- Kaufman, S.J., 2010. Ethnicity as a Generator of Conflict. K.Cordell ve S. Wolfs (Ed.), Routledge Handbook of Ethnic Conflict içinde (91-102). Routledge: New York.
- Smith, A. D., 1981. The Ethnic Revival. Cambridge University Press: Cambridge.
- Smith, A.D., 2002. Küresel Çağda Milletler ve Milliyetçilik. (Çev: D. Kömürçü). Everest Yayınları: İstanbul.
- Tajfel, H., Billig, M.G., Bundy, R.P. and Flament. C., 1971. Social Categorization and Intergroup Behavior. Eur.J. Soc. Psychol, 1(2): 149-178.
- Tajfel, H., 1982. Social Psychology of Intergroup Relations. Annu. Rev. Psychol, 33(1): 1-39.
- Tajfel and Turner 1979, Social Identity Theory http://www.age-of-the-sage.org/psychology/social/social_identity_theory.html. Erişim Tarihi: 03.12.2018.
- Turner. J.C., 1991. Social Influence. Open University Press: Buckingham.
- Turner, J.C., Oakes, P.J., Haslam, S.A. and McGarty, C., 1992. Self and Collective: Cognition and Social Context. Personality and Social Psychology Bulletin, 1-25.
- Volkan, V.D. ve Itzkowitz, N., 1994. Turks and Greeks: Neighbors in Conflict. The Eothen Press: England.
- Volkan, V. D., 2000. Traumatized Societies and Psychological Care: Expanding The Concept Of Preventive Medicine. Mind and Human Interaction, 11(3): 177-194.
- Volkan, V.D., 2007a. Seçilmiş Travma, Yetkinin Politik İdeolojisi ve Şiddet. <http://www.vamikvolkan.com/Se%27ilmi%FE-Travma,-Yetkinin-Politik-%DDdeolojisi-ve-%DEiddet.php>. Erişim Tarihi: 12.10.2014.
- Volkan, V.D., 2007b. Uluslararası İlişkilerde Psikanaliz. <http://www.vamikvolkan.com/Uluslararası%FD-%DDli%FEkilerde-Psikanaliz.php>. Erişim Tarihi: 15.10.2014.
- Volkan, V.D., 2007c. Politik Psikoloji Seminerleri 2, Kimlik Adına Katillik. <http://www.vamikvolkan.com/Politik-Psikoloji-Seminerleri%3A%22Kimlik-Ad%FDna-Katillik%22.php>. Erişim Tarihi: 15.10.2014.
- Volkan, V. D., 2012. Geniş Grup Kimliği ve Barış Sağlama Üzerine Bazı Düşünceler. 21. Yüzyılda Sosyal Bilimler, 2: 9-36.